

Інтерактивне навчання правознавства

Нова людина, людина майбутнього, яку вже сьогодні повинна готувати до життя в глобалізованому світі середня загально освітня школа, має бути конструктивною, креативною, компетентною на метапредметному, загальногалузовому та предметному рівнях. Формування такої людини вимагає нових підходів, методик і технологій. На особливу увагу, в даному контексті, заслуговує інтерактивне навчання, яке найбільш повно забезпечує виконання освітою її важливої специфічної функції – відтворення соціальних практик шляхом включення учня в такі умови й навчальні ситуації, в яких він виконує різні соціальні ролі, використовує набуті теоретичні знання, формує практичні уміння й навички, спираючись на власний досвід, емоційне ставлення, й таким чином, забезпечується інтелектуальний, духовний, соціальний розвиток особистості.

Питання методології й методики інтерактивного навчання дедалі більше притягують інтерес науковців. Навчальний, виховний та розвивальний потенціал інтерактивних методик і технологій, психолого-педагогічні аспекти їх ефективного застосування вивчали К. Вазинак, О. Глотова, М. Кларін, Л. Мороз, К. Нор, Ю. Петров, О. Пехота, Г. П'ятакова, В. Симонов, Н. Тализіна, С. Яковенко, О. Ярошенко, Т. Яценко та ін. Упровадження інтерактивних методик навчання розглядалося О. Савчук як складова процесу трансформації освіти. В. Ревенко провела ґрунтовний порівняльний аналіз традиційного та інтерактивного видів навчання, вказала на їх відмінності, що проявляються в кожному структурному компоненті системи навчання. Запровадження інтерактивних технологій у навчання предметів освітньої галузі «Суспільствознавство» середньої загальноосвітньої школи було предметом дослідження К. Баханова, Л. Пироженко, О. Пометун, Т. Ремех та ін. Групові й парні форми організації навчальної діяльності учнів як способи активізації їх навчально-пізнавальної діяльності вивчали Г. Коберник та О. Коберник. Дидактичні умови реалізації інтерактивних форм організації навчання в профільній школі визначила О. Барановська. Методично-дидактичні можливості використання методу групового інтерактивного навчання на уроках історії і правознавства – О. Богданова та Т. Нестеренко. Проте, спеціального дослідження інтерактивного навчання правознавства, ролі вчителя в його організації, проведено не було, що й детермінувало обрання теми нашої статті.

Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності запровадження інтерактивного навчання правознавства в середній загальноосвітній школі, проаналізовано особливості й встановлено переваги такого навчання, визначено функції вчителя та їх специфіку в цьому процесі.

Сучасний етап розвитку і становлення освіти в Україні характеризується запровадженням у практику середньої загальноосвітньої школи компетентнісного підходу, що означає переорієнтацію всієї системи з процесу на результат, результативно-цільову спрямованість освіти. Відтак, одночасно

метою та результатом навчання правознавства в загальноосвітній школі є правова предметна компетентність як інтегрований результат індивідуальної пізнавальної діяльності учня. Вона формується на основі оволодіння ним змістовою, мотиваційною та процесуальною складовими, оскільки навчання правознавства спрямовується не тільки на підвищення рівня правової освіченості учня, але й на поєднання правових знань з внутрішньою позицією особистості, розвиток у неї здатності й готовності керуватися набутими знаннями в житті, вміння діяти відповідно до вимог права й закону. Отже, правова компетентність розглядається нами як системне утворення, цілісність структури якого забезпечується єдністю когнітивного, ціннісно-мотиваційного, соціально-поведінкового компонентів. Крім того, вона є сукупністю таких компетенцій, як: інформаційно-правова, правової логіки, юридично-мовленнєва, практико-орієнтована, юридичної рефлексії (рефлексивно-оцінна). Досягнення такого результату, формування в учня правової предметної компетентності, є неможливим без принципів змін інших (крім цільового й результативного) компонентів системи навчання правознавства, передусім операційно-діяльнісного як такого, що опосередковує форми й методи навчання. Враховуючи викладене, вважаємо, що найбільш відповідними сучасній меті навчання правознавства є інтерактивні методики й технології, саме їх застосування уможливило досягнення окресленого вище результату – правової предметної компетентності.

Інтерактивне навчання правознавства сприяє формуванню кожного структурного компоненту компетентності, в процесі його реалізації забезпечується навчання й виховання, інтелектуальний, духовний та соціальний розвиток учня, створюються умови для його самоосвіти, саморозвитку, самовиховання. Інтерактивні методи сприяють інтенсифікації та оптимізації навчального процесу, вказує О. Пометун. Вони дають змогу учням: полегшити процес засвоєння знань; аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу; навчитися формулювати власну думку, правильно її виражати, доводити свою точку зору, аргументувати й дискутувати; моделювати різні соціальні ситуації і збагачувати власний соціальний досвід через включення в різні життєві ситуації; слухати іншу людину, поважати альтернативну думку, прагнути до діалогу; вчитись будувати конструктивні відносини в групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси; знаходити спільне розв'язання проблем, розвивати навички проектної діяльності, виконання творчих робіт. Крім того, вказує науковець, використання інтерактивних методів дозволяє реалізувати ідею співробітництва тих, хто навчає, і тих, хто навчається, вчить їх конструктивній взаємодії, сприяє оздоровленню психологічного клімату на уроці, створює доброзичливу атмосферу, значно підвищує мотивацію учнів до навчання [3, с. 39].

Досліджуючи навчання правознавства як інтерактивне, ми виходимо з того, що інтерактивне навчання – це процес, організований вчителем за допомогою певної системи способів, прийомів, методів освітнього процесу,

заснованого на: суб'єкт-суб'єктних стосунках педагога й учня (паритетність); багатосторонній комунікації; конструюванні знань учнем; використанні самооцінки та зворотного зв'язку; постійної активності учня [5, с. 7]. Як бачимо, таке навчання передбачає активну позицію учня, характеризується підвищеною активністю його пізнавальної діяльності. Учень в такому навчанні є не об'єктом, на якого вчитель спрямовує вплив, а рівноправним суб'єктом навчальної діяльності, котрий може на неї впливати, змінювати саму діяльність та її результати. У процесі такого навчання учень активно оволодіває знаннями й може реалізувати особистий творчий потенціал.

Інтерактивне навчання уможливорює створення таких умов, за яких виникає глибока внутрішня, а не зовнішня мотивація (оцінка, реакція батьків, педагога) та мотивації спільної діяльності на основі співпраці, співтворчості. У такому навчанні дозволяється й заохочується підключення емоцій учня, його емоційних оцінок, емоційно-оціночних ставлень (суджень) як реакція на питання, що розглядаються. Це особливо важливо з огляду на те, що навчання правознавства передбачає не лише засвоєння учнем певного обсягу знань про державу, право й законодавство, але й вироблення відповідних умінь і навичок їх використання. Останні є необхідними для нього настільки, наскільки можуть забезпечити його комфортну й ефективну адаптацію і соціалізацію, налагодження стосунків з іншими людьми, громадськими та державними інституціями. Ці знання забезпечують уміння керувати власною поведінкою, оцінювати себе та інших з огляду права, передбачити наслідки своїх дій та дій інших, уникати юридичної відповідальності тощо. Усе це, як вказує О. Савчук, безпосередньо стосується самого учня, отже є глибоко особистісним для нього, й викликає певний емоційний відгук на отриману ним інформацію. Природно, що він прагне відреагувати на ті емоційні стани, що виникли. Якщо ж заняття проводяться в лекційній формі, така реакція неможлива, внаслідок чого студент «відключається» від подальшого слухання викладача й занурюється у власні переживання. Інтерактивне ж навчання передбачає емоційне реагування на стани, що виникли [6, с. 152].

Суттєвою перевагою інтерактивного навчання, у порівнянні з традиційним, є широкі можливості використання власного досвіду учня, набутого ним раніше, а також розширення його. У процесі організації такого навчання доцільно ефективно використовувати попередній позитивний досвід учнів щодо реалізації права, й врахувати негативний, наприклад наявність певних упереджень в учнів, пов'язаних з правом, слід намагатися усунути суперечності, які виникають між особистим досвідом учня та змістом навчального матеріалу теми. Відповідні неузгодженості можуть гальмувати процес навчання, знижувати його ефективність, ускладнювати формування ціннісно-мотиваційного компонента правої компетентності, і як наслідок, предметної компетентності в цілому.

Значний виховний і розвивальний потенціал інтерактивного навчання полягає в тому, що учень постійно включається в ситуації, в яких він: повинен захищати свою думку, наводити на її захист аргументи, докази, користуватися здобутими знаннями; може: ставити запитання вчителю, товаришам, з'ясовувати незрозуміле; рецензувати відповіді однокласників, творчі роботи,

вносити корективи, давати поради; ділитися своїми знаннями з іншими; допомагати товаришам, коли вони відчують утруднення, пояснювати незрозуміле; виконувати завдання-максимум, розраховані на читання додаткової літератури, першоджерел, тривалі спостереження; вільно вибирати завдання, переважно пошукового і творчого характеру; перевіряти себе, інших, аналізувати пізнавальні та практичні дії; урізноманітнювати діяльність, включати в пізнання елементи праці, гри, спілкування [7, с. 137–138]. Відтак, інтерактивне навчання передбачає ініціативу тих, хто навчається, їх творчу, продуктивну, конструктивно-варіативну, самостійну (самостійний пошук, оволодіння знаннями) діяльність.

Характерними ознаками інтерактивного навчання, на думку К. Баханова, є: побудова навчання як серії взаємопов'язаних проблемних ситуацій; переважно групова робота учнів на уроках; опора на учнівський досвід і мінімальне знання з теми; відкритість (незавершеність) навчання, відсутність раз і назавжди визначеного рішення; співробітництво різних рівнів (вчитель-група, вчитель-учень, учень-група, учень-учень); швидкий зворотній зв'язок – учень бачить реакцію вчителя, може проконсультуватися в будь-який момент навчання; емоційне піднесення, розкутість; діалог – основний елемент навчання [1, с. 128].

Інтерактивне навчання передбачає застосування інтерактивних методів, до яких відносять колективний (фронтальний), груповий (кооперативний), співробітництво (кооперація) [4, с. 277–282]. О. Пометун обґрунтовує та розкриває методично-дидактичні умови застосування інтерактивних прийомів і методів, а саме: створення позитивної атмосфери навчання й організації комунікації учнів; мотивації навчальної діяльності й актуалізації опорних знань і уявлень учнів; засвоєння нових знань, формування вмінь, навичок, емоційно-ціннісних орієнтацій і ставлень учнів; узагальнення, систематизації знань, організації рефлексії пізнавальної діяльності [5]. Як бачимо, інтерактивні методи можна застосовувати на всіх етапах уроку, вони проходять через усі структурні елементи інтерактивного уроку правознавства.

Слід зазначити, що запровадження в практику навчання правознавства інтерактивного уроку, використання пізнавальних завдань зростаючого рівня складності, проблемного навчання і самостійної роботи школярів, включення у зміст матеріалу правових ситуацій, правових норм, пов'язаних з життям учнів та їхнього оточення, цікавих життєвих правових фактів, як проявів інтерактивного навчання, за результатами дослідження Т. Головань, сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів, формуванню й постійному підвищенню інтересу учнів до правознавства [2, с. 9].

У процесі інтерактивного навчання передбачається спілкування, отже, створюються умови для формування комунікативних умінь учня. Це обумовлюється самою сутністю такого навчання, яку О. Пометун бачить у постійній активній взаємодії всіх учнів. Інтерактивне навчання – це співнавчання, взаємонавчання, в якому учень і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють, здійснюють. Учитель у такому навчанні виступає організатором процесу навчання, консультантом,

фасилітатором, котрий ніколи не «замикає» навчальний процес на собі. Головними тут є зв'язки між учнями, їх взаємодія та співпраця. Результати навчання досягаються взаємними зусиллями учасників процесу навчання, учні беруть на себе відповідальність за його результати [5, с. 13].

Роль вчителя в інтерактивному навчанні полягає в його організації, а також у вихованні учнів, стимулюванні й контролі їх пізнавальної діяльності. Відтак, можна визначити організаційну, виховну, стимулюючу й контролюючу функцію викладача. Причому, для організації ефективного інтерактивного навчання вчитель повинен детально вивчити матеріал підручника, який уособлює державний стандарт з предмета, й додаткові джерела юридичної інформації та запропонувати їх учням для опрацювання на уроці, або на етапі самостійної підготовки до нього. Підручник вивчається вчителем для забезпечення найбільш повного й доцільного використання його методично-дидактичного апарату, передусім для реалізації комунікативно-діалогового навчання. Спираючись на результати аналізу основного й додаткового навчального матеріалу, доцільно розробити методичні рекомендації (інструкції), що відображали б послідовність дій учнів. Причому, ступінь детальності інструкцій корелює з рівнем навчальних досягнень учнів у класі (групах, парах), так, вони мають бути більш повними й детальними для учнів з середнім і низьким рівнем навчальних досягнень, у той час, як школярі з достатнім і високим рівнем не потребують такої чіткої регламентації своєї діяльності, можуть проявляти самостійність, ініціативність, творчість, конструктивність у розв'язанні навчальної проблеми, чи вирішенні юридичної задачі, вправи. Тож, організовуючи інтерактивне навчання, вчитель визначає мету заняття, пояснює конкретне завдання й окреслює шляхи його виконання, чітко формулює задачу, наприклад, вказує на те, що учням слід провести порівняння правових понять чи явищ, їх аналіз, опрацювати статті нормативно-правового акту, знайти визначення понять, виконати дослідницьку роботу чи проект. Особливої уваги викладача потребує процес формування груп (пар), без яких не можлива організація інтерактивного навчання.

Реалізуючи виховну функцію, вчитель повинен створювати такі умови на інтерактивному уроці, які б сприяли формуванню навичок комунікативної культури, культури спілкування, адекватної поведінки в колективі, ефективній співпраці. У той же час, враховуючи те, що сучасний світ є різноманітним, неоднаковим у своїх проявах, в учнів доцільно виховувати принциповість, вміння відстоювати власну позицію в контексті формування толерантного ставлення, поваги й терпимості до поглядів інших людей, тактовності у розв'язанні суперечливих питань, вміння уникати конфліктних ситуацій (як основа вироблення вміння вирішувати проблеми, що виникають у житті «мирним» шляхом, законними способами).

Стимулююча функція вчителя полягає у підтриманні в учнів впродовж заняття достатнього (достатньо високого) рівня напруження пізнавальних сил та емоцій. Це можливо забезпечити шляхом: формулювання не лише загальних проблемних завдань, але й логічних запитань, що виникають у ході розв'язання навчальної проблеми; звернення до особистого досвіду учнів,

його актуалізації, використання для постановки навчальної задачі, або її розв'язання, що є однаково ефективним й підвищує результативність навчання, сприяє формуванню правової предметної компетентності як здатності й готовності застосовувати теоретичні знання на практиці, виходячи з особистісного ціннісного ставлення до держави, права й закону. Вчитель, організовуючи комунікативне навчання, має спрямовувати процес обміну інформацією, центрувати його навколо теми, що вивчається, а також залучати до спілкування всіх суб'єктів такого навчання, стимулювати їх висловлювання, оскільки включення кожного учня в комунікацію й, таким чином, забезпечення активізації його пізнавальної діяльності, є одним із завдань інтерактивного навчання. Слід особливо відзначати й стимулювати нестандартність, незвичайність, творчість мислення учня й відповідні результати навчання, оскільки це свідчить про його вміння застосовувати знання, уміння й навички не лише у стандартних навчальних ситуаціях.

Контролююча функція викладача в процесі реалізації інтерактивного навчання є не менш важливою, у порівнянні з організаційною, виховною та стимулюючою. Це пояснюється тим, що контроль – обов'язковий елемент навчання. Причому він повинен здійснюватися як на етапі постановки вчителем завдання й сприйняття його учнями, так і на етапах розв'язання цього завдання та «оприлюднення» його результатів. Вчитель має домогтися усвідомлення кожним учнем сутності завдання (що він повинен виконати, зрозуміти, дізнатися, висновок про що зробити тощо). З цією метою доцільно звернутися до учнів з контрольними запитаннями, наприклад, чи зрозуміли вони за якими критеріями слід порівнювати поняття, явища, процеси; нормами якої галузі права слід користуватися у вирішенні юридичної задачі тощо. Контролюючи роботу в малих групах, вчителю необхідно зважати на внесок кожного учня у розв'язання загального завдання, враховувати ступінь виконання кожним своєї частини. Наприклад, завдання групи – охарактеризувати систему покарань у кримінальному праві, буде виконаним за умови, якщо один з учнів розкриє поняття та призначення покарань й охарактеризує їх систему, другий – проаналізує основні види покарань, третій – додаткові, четвертий – покарання, що можуть застосовуватися і як основні, і як додаткові. У такий спосіб буде проконтрольовано результати діяльності кожного школяра, перевірено й оцінено їх. У процесі здійснення контролю особливо важливим є налагодження зворотного зв'язку вчителя й учнів як суб'єктів інтерактивного навчання. Крім того, що викладач уточнює відповіді, доповнює, виправляє їх за потреби, забезпечує узагальнення й систематизацію знань, він визначає ступінь ефективності застосування активної комунікації й діалогу при організації навчання правознавства в цьому класі, таких групах (парах), а також доцільність їх реалізації при вивченні конкретних тем, що допомагає вчителю зробити певні висновки для покращення методики своєї роботи як вчителя-предметника, її оптимізації.

Як показало дослідження, запровадження інтерактивного навчання правознавства пов'язується з принциповими змінами мети шкільної правової освіти, переорієнтацією з процесу навчання на результат в особистісно-

діяльнісному вимірі. Виходячи з того, що сучасною метою навчання правознавства є правова предметна компетентність, вважаємо, що найбільш адекватними їй, і такими, що можуть забезпечити її досягнення, є інтерактивні методики й технології. Враховуючи те, що інтерактивне навчання передбачає розвиток особистості, її мислення, позиції вчителя й учня як суб'єктів такого навчання є активними, педагог орієнтується на особистість учня, серед функцій, які він виконує, пріоритетними є організаційна, виховна та стимулююча, а не контролююча, переважає демократичний стиль спілкування, ініціатива й креативність учня всіляко підтримується вчителем, важливою в ході діяльності є установка на партнерство, спільну результативну діяльність, індивідуальна допомога, орієнтація учня переважно на вирішення продуктивних, творчих завдань. Вцілому, інтерактивне навчання правознавства сприяє виробленню в учня таких знань, умінь і навичок, особистісного досвіду, емоційно-ціннісного ставлення до права, які у подальшому зможуть забезпечити його комфортну й ефективну правову адаптацію та соціалізацію.

Подальшого дослідження потребує сучасний етап реалізації інтерактивного навчання, оскільки, на нашу думку, його методично-дидактичний потенціал використовується не достатньо повно для підвищення ефективності навчання правознавства учнів основної і старшої школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баханов К. О. Професійний довідник вчителя історії / К. О. Баханов. – Х. : Вид. група «Основа», 2011. – 239 с. – (Серія «Професійний довідник»).
2. Головань Т. О. Розвиток інтересу учнів 8–9 класів до вивчення правознавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02 / Т. О. Головань. – Київ, 2006. – 15 с.
3. Пометун О. Інтерактивні методи навчання / О. Пометун // Історія в школах України. – 2004. – № 4. – С. 39.
4. Пометун О. Методика навчання історії в школі / О. І. Пометун, Г. О. Фрейман. – К. : Генеза, 2006. – 328 с.
5. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О. І. Пометун. – К., 2007. – 144 с.
6. Савчук О. В. Впровадження інтерактивних методик навчання як складова процесу трансформації освіти / О. В. Савчук // Вісник Черкаського університету імені Богдана Хмельницького. – Херсон, 2009. – Вип. 157. Серія педагогічні науки. – Херсон, 2009. – 186 с.
7. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. / Г. И. Щукина. – М. : Педагогика, 1979. – 160 с.